

Popüler sanat ve müziğin “aldatıcılığı”

ENİS DOKO

“

Müzik, sinema ve genel olarak sanat zihin inşa etmede, bilim, felsefe hatta bazı toplumlarda dinin önünde gelen çok etkili bir araçtır. Öyle bir araç ki kullanıcının kendini teslim ettiği, zihninin şekillendirildiğinin farkında olmadığı bir araç.

DOSYA | MAKALE

DOSYA

Düşünce tarihinde sanatın yeri hep önemli oldu. Kimi felsefeciler sanatı entelektüel dünyanın merkezine koyarken, bir grup felsefeci ise özellikle kitleler üstünde etkili olan “popüler sanatın” olumsuz yönlerine dikkat çekti. Popüler sanat geçmişte şiir gibi edebi formlardan oluşuyordu. Endüstriyel devrimden sonra kitleleri en çok etkileyen sanat ise popüler müzik ve sinema oldu. Bu yazımızda eleştirel yaklaşan felsefecilerin iki temel eleştirilerine göz atacağız, eğlendirici ve kolay tüketilen müziğin aslında sanat olmadığı ve sanatın aldatıcı olabileceği tezleri.

Günümüzde her şarkıcıya sanatçı deme eğilimindeyiz. Peki, gerçekten her şarkıcı sanatçı mı? Güzel ses ya da çekici bir fizik sanatçı olmak için yeterli mi?

Felsefenin sanat ve güzellikle ilgilenen alt dalına “estetik” denir. Estetiğin cevap aradığı sorulardan biri gerçek sanatla “sözde sanatı” birbirinden ayırmaktır. Özellikle on sekizinci yüzyılda yükselen ve Kant ile aydınlanma felsefesinden beslenen estetik kuramlar popüler müziği (ve genel olarak sanat türlerini), yüksek sanatsal müzikten ayırdılar. Bu ayırım genellikle iki temel ilkeye dayanır. Birincisi gerçek bir sanat deha işidir ve ciddi anlamda ilerleme ve yenilik içerir. Mozart, Bach, Beethoven gibi isimleri sanatçı yapan şey onların orijinalliği ve dehasıdır, müzik yapmaları ya da kitleleri etkilemeleri değildir.

İkincisi, bir sanat eserini değerli kılan diğer şey onun içsel sanatsal değeridir. Buna göre sanat eserlerinin değeri otonomdur.

Bundan dolayı buna “otonomluk kriteri” denir. Bir sanat eseri değerini sağladığı maddi kazançtan, popüleritesinden ya da toplumsal mesajından almaz. Kitlelerin genellikle kolayca tükettiği sanatsal çalışmalar, özellikle de günümüzde müzik bu anlamda bu kuramlar tarafından gerçek sanat eserleri olarak kabul edilmemektedirler. Onlara göre popüler müzik sadece bir eğlence aracıdır.

Çağımızın gladyatör arenası popüler müzik

Ana amaç eğlence olduğu için çoğu zaman popüler müzikte sahne şovları ve sanatçının kostümleri büyük rol oynar. Şarkıcı çeşitli dans koreografileri sunarak izleyicinin ilgisini çekmeye çalışır. Bir başka yaygın ilgi çekme yöntemi, seksi elbiseler tercih etmektir. Şarkıcılar özel hayatları ve karıştıkları skandal-larla da gündeme gelerek popülaritelerini korumaya çalışırlar. Önemli parçaların klipleri çekilir ve kliplerin amacı da ilgi çekip konuşulmaktır.

Tüm bunlar özellikle ele aldığımız bir sanat eserinin otonom olması gerektiği kriteri ile çelişir. Zira burada şarkıcılar eserinden çok, sahne şovu, giyimi, klipi ya da özel hayatı gibi eser harici şeylerle dikkat çekerler. Diğer taraftan Mozart ya da Dede Efen-di gibi sanatçılar büyük eserler ortaya koydukları için bilinirler ve sahne şovları, giyimleri ya da özel hayatları ilgi çekmez, çekse bile sanatlarından bağımsız bir şekilde ilgi çeker.

Yirminci yüzyılda popüler müziğin en önemli eleştirilerinden biri aynı zamanda müzisyen de olan felsefeci Theodor Adorno tarafından sunulmuştur. Ona

THEODOR W. ADORNO

ADORNO'YA GÖRE POPÜLER MÜZİK BİR KİTLE EĞLENESİDİR. BU MÜZİK TİCARİ GÜÇLER TARAFINDAN ENDÜSTRİYEL BİR MODEL ÜZERİNDEN ÜRETİLMEKTEDİR. MÜMKÜN OLAN EN FAZLA SAYIDA TÜKETİCİYE YÖNELİK BİR METADIR.

göre kitlelerin dinlediği popüler müzik basit, tekrarlayıcı ve sıkıcıdır. Basittir çünkü hem kısadır hem de oluşturulması kolaydır. Devamlı tekrar eden bir nakarat olmasının yanında, hemen hemen tüm parçalarda ortak yönler vardır. Popüler müziğe sıkıcı demesi garip kaçabilir, ama aslında popüler müzik çok çabuk tüketilir. Bir şarkı 1-2 yıllığına trend olur ve çok dinlenir, ancak üstünden 10 yıl geçtiğinde artık unutulmuştur ya da en azından yeni nesillerin ilgisini çekmez.

Adorno popüler müziği Marksist bir perspektiften de eleştirir. Ona göre müziğin bu sıkıcı, basit ve tekrarlayıcı yapısı ticari güçler tarafından kitleleri yatıştırması ve uyuşturması için özellikle oluşturulmuştur. Bir anlamda popüler müzik çağımızın gladyatör arenasıdır. İnsanlar gerçek sorunlarla yüzleşmek ve onları tartışmak yerine, pop şarkıcıların pembe ama yalancı dünyasını konuşmayı, şarkıcıların dertleri ile dertlenmeyi tercih ederler.

Eğlenceyle yabancılaşmak

Adorno'ya göre popüler müzik bir kitle eğlencesidir. Bu müzik ticari güçler tarafından endüstriyel bir model üzerinden üretilmektedir. Mümkün olan en fazla sayıda tüketiciye yönelik bir metadır. Bu nedenle, yüksek derecede standardizasyonu göreceli erişilebilirlikle birleştirmesi gerekir ve böylece aynı ritimler ve yapılar tekrar tekrar ortaya çıkar. Yine de tüketicilere sürekli bir yeni “ürün” arzı pazarlanmalıdır. Nasıl ki fabrikasyon ürünler, el yapımı yerel üretimleri ortadan kaldırırsa, popüler müzik de yerel halk müziğini ortadan kaldırmıştır.

BİR ANLAMDA
POPÜLER MÜZİK
ÇAĞIMIZIN
GLADYATÖR
ARENASIDIR.
İNSANLAR GERÇEK
SORUNLARLA
YÜZLEŞMEK VE
ONLARI TARTIŞMAK
YERİNE, POP
ŞARKICILARIN
PEMBE AMA
YALANCI DÜNYASINI
KONUŞMAYI,
ŞARKICILARIN
DERTLERİ İLE
DERTLENMEYİ
TERCİH EDERLER.

Sonuç olarak, popüler müzik yerel ve bölgesel halk gelenekleriyle rekabet eder ve onun yerini alır. Kapitalist dünyada müzik iletişim aracı olma vasfını da kaybeder. Zira bu dünyadaki popüler şarkılar birbirine benzer, oysa iletişim çeşitlilik gerektirir. Bu standardizasyon ve yerel unsurlardan uzaklaşma yabancılaşmaya yol açar, kişi popüler müziğin sunduğu eğlenceyi tüketerek yabancılaşmayı unuttur.

Bu iletişim vasfını kaybetmiş müzik tam da bu sebepten kapitalizmin satmayı istediği bir ürün vasfına sahiptir. Herhangi bir gerçek mesajı olmayan parçalar eğlence amacı ile tüketilir, bir süre sonra insanlar bundan sıkılır ve bu sefer yeni bir müziğe geçerek onu tüketmeye başlar. Tüm bu süreç yabancılaşma ve oyalanmayı getiren bir sınırsız tüketim döngüsüne döner.

İyi ama pop sanatçıların belli politik duruşlar sergilemesine ne demeli? Bunlar Adorno'nun popüler müziğin bir çeşit uyutma aracı olduğu tezi ile çelişmiyor mu? Adorno'ya göre çelişmiyor. Zira ona göre politik mesaj taşıdığını iddia eden şarkıcılar ya da hip-hop gibi belli bir politik duruş çerçevesinde ortaya çıkan müzik türleri de aslında birer pazarlama araçlarıdır. Burada toplumu gerçekten uyandırma ya da mobilize etmek gibi bir amaç yoktur, sadece belli bir kesimin duygusal zaaflarından faydalanılarak onlara bir ürün satılmaktadır.

“Sanatın aldaticılığı” tezi

Adorno'nun analizi koyu Marksist bir tez gibi dursa da aslında söylediklerini ciddiye almak için Marksist olmak şart

değil. Nitekim onun eleştirileri çok daha geniş çevreler tarafından tekrar edilmiş ve ciddiye alınmıştır.

Bir an için popüler müziğin sanat olduğunu düşünelim. Felsefe geleneğinde popüler sanat ve sanatçılara ilginç bir eleştiriye rastlanabilir. Bu eleştiriye “Sanatın aldaticılığı tezi” denebilir. Bu tezin kökeni Platon'a kadar gider. Entelektüel serüvenine şair olarak başlayan ve diyaloglarının felsefi değeri yanında edebi değeri de bulunan Platon sanat ve edebiyatı felsefenin karşısına konumlandırmıştır. Şair ve oyun yazarları ideal devletinden uzaklaştırmayı önermiş, ideal toplum ve vatandaşlarını sanatın “şerrinden” korumak için sanat üstünde sansür ve sıkı kontrol tavsiye etmiştir. Oyunlar ve şairlerin okuduğu şiirler o dönemin popüler sanatsal eğlence araçlarıydı, bugün bu araçların karşılığı olarak popüler müzik ve sinema görülebilir.

Platon'un tavsiyelerini ifade özgürlüğüne uygun bulmadığım için kabul etmemem de sanatın aldaticılığı noktasında sunduğu uyarıları değerli buluyorum. Müzik, sinema ve genel olarak sanat zihin inşa etmede, bilim, felsefe hatta bazı toplumlarda dinin önünde gelen çok etkili bir araçtır. Öyle bir araç ki kullanıcının kendini teslim ettiği, zihninin şekillendirildiğinin farkında olmadığı bir araç. Akıldan çok duygulara hitap eden bir araç. Bu yüzden aslında çoğu sanat türü akla vurgu yapan, nesnel olmayı hedefleyen felsefeden çok, öznel yaklaşıma sahip, duygulara vurgu yapan retoriğe benzer. Felsefe yapısı itibarı ile sanattan çok, atası olduğu deneysel bilimlere benzer.

DOSYA

Platon'un sanatçılara eleştirileri

Platon'un "sanatın aldatıcılığı tezi" iki temel gözleme dayanır. Birincisi, Platon zamanında bugün olduğu gibi sanat belirli kültürel normların gelişiminde etkiliydi. Platon bu durumdan rahatsızdı çünkü ona göre sanatçılar eserleri aracılığı ile neyi temsil ettiklerini bilmedikleri için yozlaşmış ve yıkıcı ahlaka ilham vermekteydiler. Sanatçılar algılandıklarının tersine çoğu zaman ideal ahlaki karakterler değildiler ve bundan dolayı da toplumun kültürel normlarını onlar inşa etmemeliydiler.

İkincisi sanatçılar bir ahlak modeli olsalar dahi oluşturdukları eserler gerçekliği doğru temsil edemiyorlardı. Platon'un bu eleştirisi büyük oranda onun formlar teorisine dayanmaktadır ve çoğu okuyucuya fazla metafizik gelebilir. O yüzden Platon'un orijinal eleştirisi yerine onun modern bilişsel bilimlerle de ilişkili modern bir uyarlamasını sunmayı tercih edeceğim.

Bilişsel bilimlerde ulaşılabilirlik önyargısı olarak bilinen bir bilişsel önyargı vardır. Bu önyargıya göre kişiler herhangi bir konu hakkında tahmin yürüttükleri zaman tahminlerini istatistiki verilere göre değil, akla daha kolay gelen ve dikkat çekici sebeplere bağlarlar. Mesela uçakta ölme ihtimalimiz 11 milyonda 1'ken, araba için bu rakam 5000'inde 1'dir. Yani arabada ölme ihtimalimiz 2000 kere daha yüksektir, ama biz yine de uçaktan daha çok korkarız. Bunun nedeni işte ulaşılabilirlik önyargısıdır.

Sanat eserleri bu önyargıyı tetikleyebilirler. Mesela 1975

yılında Jaws filminden sonra insanlarda köpek balığı korkusu ortaya çıktı. Sanatın modern kültürel normlar üzerindeki hâkimiyetine ilişkin bir başka örnek de popüler filmlerde aşırı sigara kullanımının, sigaranın günlük yaşamda yaygın olarak kullanılmasına yol açmasıdır. Bu elbette ki toplumun yararına olan makul bir sonuç değildi ve Adorno'yu haklı çıkaracak şekilde bunda sigara şirketlerinin parmağı vardı. Bir örnek daha. Romanlar ve TV programları bize gerçeklikten uzak idealleştirilmiş hayatlar sunarlar. Bu hayatlar bizim gerçeklik algımızı radikal bir şekilde çarpıtır ve hayatımızın o ideal hikâyelere benzemesini isteriz. Benzemediği zaman da ciddi hayal kırıklığı ve üzüntü yaşarız.

Kötüye de iyiye de kullanılabilen bir araç

Burada şu vurguyu yapmak önemli, kesinlikle edebiyat ya da sanat düşmanlığını öğütlemiyorum. Hatta kendim edebiyattan müziğe, resimden sinemaya bütün sanat dallarından keyif alan bir insanım. Lakin sanat ve müziğin bir araç olduğunun, kötüye de iyiye de kullanılabileceğini bilmek gerekir. Modern topluma bakın, sanatçılar siyasetten dine, felsefeden bilime, sağlıklı beslenmeden, spora her alanda fikir beyan ediyorlar. Bu fikirler de bu sanatçıların takipçileri tarafından uzman görüşü olarak benimseniyor. Sanat eserleri her gün bize çeşitli fikir ve ideolojiler pompalıyor. Şirketler, ideolojik yapılar, devletler hepsi sanat eserini farklı fikir ve yaklaşımlara süs kâğıdı olarak kullanmaktan kaçınmıyor. Üstelik sanatçılar sponsor almaktan genelde çekinmiyorlar.

SANATÇILARIN KARİZMA VE POPÜLARİTESİNE DE DİKKAT ETMEKTE FAYDA VAR. BU DURUM SANATÇILARIN TOPLUMU MANİPÜLE ETMEDE RAHATLIKLA BİR ARAÇ OLARAK KULLANILABİLECEKLERİ ANLAMINA GELİYOR.

Sanatçıların karizma ve popülaritesine de dikkat etmekte fayda var. Toplumda binlerce insanın karşı karşıya kaldığı sorun ya da haksızlıklar dikkat çekmezken, sanatçıların karşılaştığı en ufak sorun yaygın kitleleri etkiler. Bu durum sanatçıların toplumu manipüle etmede rahatlıkla bir araç olarak kullanılabilecekleri anlamına geliyor. Elbette buradan tüm sanatçıların böyle bir işlev gördüğünü iddia etmiyorum. Sadece bu konuda dikkatli olmamız gerektiğini düşünüyorum.

Platon ve Adorno'nun eleştirileri sizi ikna etmemiş olabilir. Ancak kanaatimce tartışılmaz bir gerçek var; o da sanat ve popüler müziğin toplum üzerinde büyük etkisi olduğu. O halde sanatın toplum üzerindeki rolü üstüne kafa yormalı ve bu konuyu tartışmaktan çekinmemeliyiz. Şahsi kanaatim sanat eserlerine felsefenin en temel aracı olan eleştirel düşünce ile yaklaşmak gerekir. Sanatla ruhumuzu beslerken, aklımızı da uyanık tutmalı, gerçekliğin sınırlarını iyi çizmeliyiz.

Geçmişte yaşadığımız dünya fiziki olarak tehlikeliydi, hayatta kalmak için savunma sanatlarında eğitim almak gerekiyordu. Günümüzde ise ideolojik ve fikri tehlikelerle dolu bir dünyada yaşıyoruz ve hayatta kalmak için düşünsel savunma sanatları olan mantık ve eleştirel düşüncede eğitim almak gerekiyor. Yani her insan az da olsa felsefeci olmalı. Ancak bu şekilde sanatın aldatıcı yönlerini devre dışı bırakıp onlardan gerçek anlamda keyif alabiliriz.